

§ 155. Відносини, які регулюються фінансовим законодавством

Фінансове законодавство регулює відносини, що виникають у процесі здійснення фінансової діяльності. Суб'єктами фінансово-правових відносин можуть бути держава, державні та недержавні організації, їх посадові особи, представницькі органи місцевого самоврядування, об'єднання громадян та інші недержавні структури, окремі індивіди. Об'єктом фінансово-правових норм є відносини, що виникають при безпосередньому формуванні, розподілі та використанні централізованих і децентралізованих фондів коштів, які складають частину національного доходу країни і необхідні для функціонування держави.

Централізовані фонди коштів знаходяться в розпорядженні держави. За їх рахунок фінансуються Збройні Сили, правоохоронні органи, освіта, охорона здоров'я, культура, соціальний захист населення, охорона природи тощо. Децентралізовані фонди коштів утворюються в усіх галузях народного господарства підприємствами, установами цих галузей.

Фінансове право регулює відносини у сфері бюджету, доходів, податків, видатків, бюджетного фінансування, державного, майнового та особистого страхування, банківського кредитування і розрахунків, інноваційної діяльності, фінансового контролю і грошового обігу. Залежно від характеру цих відносин у системі фінансового права виділяються окремі інститути — податкове, банківське право та ін.

Фінансові правовідносини — це суспільні відносини, врегульовані нормами права, які утворюють галузь фінансового законодавства.

Вони мають такі ознаки:

1) одним із суб'єктів правовідносин виступає держава, яка бере в них участь безпосередньо або через уповноважені нею фінансові чи кредитні органи;

2) предметом цих відносин є кошти або грошові зобов'язання у зв'язку з формуванням, розподілом або використанням централізованих чи децентралізованих фондів коштів.

Методом фінансово-правового регулювання (тобто впливу держави на суб'єкти фінансових відносин) є метод владних приписів. За цією ознакою певні грошові відносини (фінансові) відрізняються від цивільно-правових (купівлі-продажу, поставки).

Основними джерелами фінансового права є Конституція України, закони, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, інструкції і накази міністерств, інструкції Національного банку України тощо.

§ 156. Державний бюджет України

В Україні створено конституційну основу функціонування бюджетної системи, яка включає: Державний бюджет України, бюджет Автономної Республіки Крим і місцеві бюджети (обласні, районні тощо). Виключно законом про Державний бюджет України визначаються будь-які видатки держави на загальносуспільні потреби, розмір і цільове спрямування цих видатків.

Державний бюджет передбачає фінансове утворення і використання централізованого фонду коштів. У ньому планується склад майбутніх доходів і видатків держави; кошти, які концентруються в руках держави для виконання її функцій. Державний бюджет складається з двох частин: доходної і видаткової. Доходи держави формуються переважно за рахунок податків, які є головним джерелом надходжень коштів до бюджету, а також надходжень від зовнішньоекономічної діяльності. Видатки держави йдуть на утримання державного апарату і здійснення ним своїх функцій (підтримання громадського порядку, оборони тощо), на фінансування заходів соціального захисту населення, на забезпечення функціонування народного господарства, на охорону здоров'я, освіту, культуру та ін. Державним бюджетом України передбачається особлива стаття витрат, пов'язаних з ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи.

Бажано, щоб видатки держави не перевищували доходів. У противному разі виникає бюджетний дефіцит, створюється державний борг.

Державний бюджет України затверджується щорічно Верховною Радою на період з 1 січня до 31 грудня, а за особливих обставин — на інший період. Контроль за вико-ристанням коштів Державного бюджету України від імені Верховної Ради України здійснює Рахункова палата.

Сукупність правових норм, що регулюють відносини в галузі бюджетної діяльності, а саме встановлення бюд-жетної системи, розмежування доходів і видатків між загальнодержавним і місцевими бюджетами; укладання і затвердження бюджетів, виконання їх, а також укладання, розгляд і затвердження звітів про виконання бюджету, називається бюджетним правом. Це право є складовою (інститутом) фінансового права.

Головним джерелом бюджетного права окрім Конс-титуції України є Закон України "Про бюджетну систему України" від 5 грудня 1990 р. (зі змінами та допов-неннями). Згідно з цим Законом загальнодержавний бюд-жет забезпечує фінансування заходів у сфері економічного і соціального розвитку, що мають загальнодержавне зна-чення, а бюджет Автономної Республіки Крим, місцеві бюджети — заходів економічного і соціального розвитку, здійснюваних державними органами Автономної Респуб-ліки Крим, органами місцевого самоврядування і місце-вими державними адміністраціями.

§ 157. Поняття податку

Податки — це обов'язкові платежі до бюджету, які здійснюють фізичні та юридичні особи. Як правило, подат-ки забезпечують близько 90% надходжень до державного бюджету і понад 70% — до місцевого бюджету. Податки регулюються податковим правом, що є частиною (інсти-тутом) фінансового права.

Податкове законодавство — це сукупність правових норм, які регулюють податкові відносини між державою і платниками податків.

Суб'єктами податкових правовідносин виступають, з одного боку, податкова адміністрація, яка діє від імені дер-жави і наділена владними повноваженнями, а з іншого — юридичні та фізичні особи (платники податків). Усі вони наділені певними правами та обов'язками. Так, Державна податкова адміністрація має право вимагати внесення по-датку в установлені строки і в повній сумі, застосовувати санкції до порушників податкового законодавства тощо.

Платники податку наділені правом на відстрочку платежу, на розстрочку платежу, на податковий кредит, на повернення переплачених податкових сум, на оскарження дії податкових інспекторів тощо.

Принципи побудови системи оподаткування в Україні, види податків, зборів та інших обов'язкових платежів, напрями їх зарахування та використання, перелік платників податків та об'єктів оподаткування і відповідальність за порушення податкового законодавства визначаються Законом України.

Основні принципи податкової системи:

стимулювання підприємницької виробничої діяльності;

рівність, однаковий підхід до суб'єктів господарювання (юридичних і фізичних осіб) при визначенні обов'язків щодо сплати податків і зборів;

соціальна справедливість (запровадження обґрунтованого неоподаткованого мінімуму доходів громадян і прогресивного оподаткування громадян, які отримують високі та надвисокі доходи);

стабільність системи (забезпеченість незмінності податків і зборів та їх ставок, а також податкових пільг протягом бюджетного року).

Система податкових органів складається із органів державної податкової служби, до якої входять: Державна податкова адміністрація України; державні податкові адміністрації в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі; державні податкові інспекції в районах, містах, міжрайонні державні податкові інспекції, а також податкова міліція України, яка входить до складу податкової служби. Голова Державної податкової адміністрації України призначається на посаду та звільняється з неї Президентом України. Державна податкова адміністрація України є самостійним

органом виконавчої влади.

Об'єктами оподаткування є:

прибуток підприємств та організацій, які займаються господарською діяльністю (частина доходів підприємств та організацій, яка залишається в їх розпорядженні після вирахування з виручки, отриманої за виготовлену продукцію, послуги, після витрат на їх виробництво і реалізацію);

додана вартість продукції (робіт, послуг);

доходи громадян (сукупний дохід за кожний рік);

майно юридичних і фізичних осіб;

вартість певних товарів;

спеціальне використання природних ресурсів, ін-ших об'єктів, визначених законодавчими актами України.

Ставки податків до загальнодержавного бюджету та пільги щодо оподаткування визначаються законом і не можуть встановлюватись або змінюватись іншими норма-тивно-правовими актами України.

Податки поділяються на загальнодержавні та місцеві. До загальнодержавних належать: податок на додану вар-тість, податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб, мито, податок на нерухоме майно, плата (податок) за землю, податок з власників транспортних засобів, податок на промисел, збір на обов'язкове

страхування, збір на обов'язкове державне пенсійне страхування та ін. До місцевих податків і зборів відповідно до Указу Президента України від 25 травня 1999 р. належать: податок з реклами, комунальний податок, готельний збір, збір за припаркування автомобілів, ринковий збір, збір за проведення місцевого аукціону, конкурсного розпродажу і лотерей, збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі та сфери послуг, курортний збір, збір за здійснення зарубіжного туризму, збір за право використання місцевої символіки, збір за видачу ордера на квартиру, збір за проїзд по території Автономної Республіки Крим та прикордонних областей автотранспорту, що прямує за кордон, збори за надання земельних ділянок.

Розрізняють ще податки прями, які стягуються з доходів або майна юридичних чи фізичних осіб, та непрямі, які вносять до бюджету виробники або продавці товарів, включаючи цю суму в ціну товару (акциз, мито та ін.).

Усі податки, що визначають податкову систему України, можна умовно поділити на три групи:

податки з громадян;

податки з підприємств та інших юридичних осіб;

податки, які сплачують як громадяни, так і юридичні особи.

Конституція України встановлює, що кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом.

Усі громадяни щорічно подають до податкових адміністрацій за місцем проживання декларації про свій майновий стан і доходи за минулий рік.

Громадяни України, а також іноземці та особи без громадянства, які мають постійне

місце проживання в Україні, сплачують податок на доходи. Цей податок обчислюється з суми сукупного річного доходу за єдиною шкалою ставок податку.

Оподаткуванню не підлягає дохід у розмірі одного неоподаткованого мінімуму зарплати. Якщо місячний сукупний дохід не перевищує п'яти неоподаткованих мінімумів, то розмір ставки податку становить 10% суми, що перевищує неоподаткований мінімум. Далі зі збільшенням суми доходу ставки податку прогресивно зростають.

З метою спрощення обліку платників податку та внесення ними податків і обов'язкових платежів Кабінет Міністрів України 6 листопада 1997 р. видав постанову "Про заходи щодо запровадження ідентифікаційних номерів фізичних осіб". Постанова набула чинності з 1 січня 1998 р. Від обов'язку мати ідентифікаційний номер можуть бути звільнені громадяни, які відмовляються від цих номерів за релігійними мотивами. Згідно з постановою ідентифікаційні номери фізичних осіб вносяться до усіх форм первинних звітних та облікових документів, які містять інформацію про об'єкти оподаткування фізичних осіб або про сплату податків і зборів (обов'язкових платежів), що контролюються державними податковими органами.

Громадяни, які мають постійне місце проживання в Україні (проживають більше 183 днів протягом календарного року) і які протягом звітного року крім доходів за місцем основної роботи одержували доходи не за місцем основної роботи, повинні подавати декларацію про сукупний річний дохід.

§ 158. Банки. Довірчі товариства

Виняткове значення в економічному житті держави має регулювання грошового обігу, яке реалізується переважно на ґрунті норм фінансового права. Основними фінансово-кредитними установами країни, що здійснюють функції кредитування і розрахунків, є банки.

Банки — це юридичні особи. Вони економічно самостійні і в своїй діяльності від органів державної влади не залежать. Залучаючи і нагромаджуючи вільні грошові кошти підприємств, організацій, населення, банки перерозподіляють їх, надаючи кредити. Банки здійснюють також касове та розрахункове обслуговування народного господарства, проводять розрахунки за дорученням клієнтів — юридичних і фізичних

осіб, випуск чеків, акцій, облігацій та інших платіжних документів, виконують різні валютні операції.

Діяльність банків регулюється Законом України "Про банки і банківську діяльність" від 7 грудня 2000 р. Відповідно до Закону банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, що створені й діють на території України. Державними вважаються банки, 100% статутного капіталу яких належить державі. Органами управління державних банків є наглядові ради та правління. Центральне місце в банківській системі країни посідає Національний банк України. Голова Національного банку призначається на посаду та звільняється з посади Верховною Радою за поданням Президента України. Національний банк є єдиним емісійним центром, відповідальним за проведення єдиної державної політики в галузі грошового обігу, кредиту, зміцнення грошової одиниці. Він визначає курс грошової одиниці відносно валют інших країн, йому належить монополне право на випуск грошей в обіг, а також на випуск національних грошових знаків за рішенням Верховної Ради України. Національному банку надано право видавати нормативні акти з питань, що входять до його повноважень.

Банки можуть функціонувати як універсальні або як спеціалізовані. За спеціалізацією банки можуть бути ощадними, інвестиційними, іпотечними, розрахунковими (кліринговими).

Банки в Україні можуть створюватися у формі акціонерних товариств, товариств з обмеженою відповідальністю, кооперативних банків. Мінімальна кількість учасників кооперативного банку має бути не менше 50 осіб. Вищим органом управління кооперативного банку є загальні збори. Кожний учасник кооперативного банку незалежно від частки своєї участі у капіталі банку (паю) має право одного голосу.

Банки гарантують таємницю операцій, рахунків і вкладів своїх клієнтів і кореспондентів. Банківська таємниця може бути розкрита лише у таких випадках: на письмовий запит самого власника; на письмову вимогу суду або за рішенням суду; органам прокуратури, МВС, СБУ на їхню письмову вимогу щодо юридичних осіб і фізичних осіб — суб'єктів підприємницької діяльності; на письмову вимогу органів Державної податкової служби щодо таких юридичних і фізичних осіб.

Законодавством України передбачається можливість створення організацій фінансових

посередників — довірчих товариств. Довірчим товариствам, так званим трастам, надано право на договірних засадах використовувати майно громадян в інтересах цих громадян. Недосконалість право-вого регулювання роботи довірчих товариств та послаб-лений контроль за ними призвели до численних зловжи-вань і шахрайств з боку їх керівництва. Нині посилено контроль державних органів за реєстрацією таких това-риств та їх діяльністю.